

Ćwiczenie 71. Dyfrakcja światła na szczelinie pojedynczej i podwójnej

Cel ćwiczenia

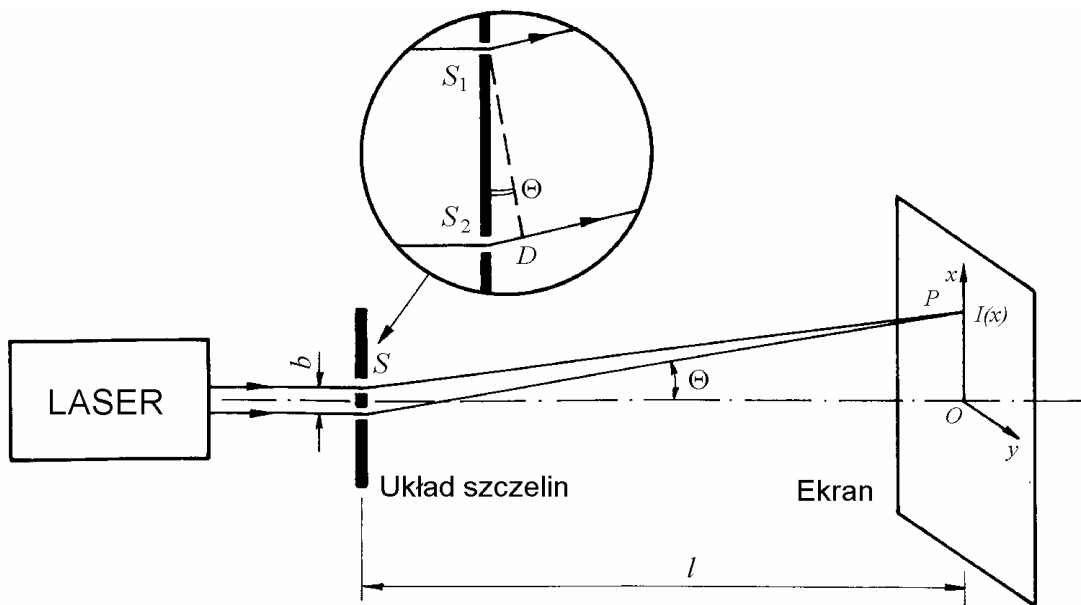
Pomiar natężenia światła w obrazie dyfrakcyjnym pojedynczej szczeliny i układu dwu szczelin. Wyznaczenie rozmiaru szczelin.

Wprowadzenie

W zjawiskach dyfrakcji i interferencji ujawnia się falowy charakter światła – zjawisk tych nie sposób zrozumieć przy pomocy pojęć optyki geometrycznej. Mówimy o *dyfrakcji* na pojedynczej szczelinie, *interferencji* na układzie dwu szczelin, i siatce *dyfrakcyjnej*, gdy liczba szczelin jest bardzo duża. Opis teoretyczny zjawisk dyfrakcji i interferencji światła jest zasadniczo jednakowy i sprowadza się do superpozycji fal cząstkowych, wysyłanych, zgodnie z zasadą Huygensa, z obszaru szczelin.

Interferencja na dwu wąskich szczelinach

Rysunek 1 przedstawia wyidealizowany przypadek interferencji na dwu szczelinach S_1, S_2 o szerokości a małej w porównaniu do odległości między szczelinami d ($a \ll d$). Odległość L szczelin od ekranu jest duża w porównaniu z odległością między szczelinami b . Interesuje nas natężenie światła obserwowane w punkcie P ekranu, którego położenie określa kąt θ względnie odległość x od środka ekranu.

Rys. 1. Interferencja światła na 2 szczelinach o małej szerokości.

Interferencja na dwu wąskich szczelinach stanowi przypadek najprostszy do opisu ilościowego dlatego, że wystarczy rozpatrywać superpozycję dwu fal wychodzących ze środków szczelin. Na podstawie przybliżonego podobieństwa trójkątów SPO oraz S_1S_2D stwierdzamy, że istnieje różnica dróg optycznych równa

$$PS_1 - PS_2 = S_2D = d \sin \theta. \quad (1)$$

W konsekwencji fale interferujące w punkcie P ekranu są przesunięte w fazie o kąt φ związany z różnicą dróg optycznych $a \sin \theta$ proporcją

$$\frac{d \sin \theta}{\lambda} = \frac{\varphi}{2\pi}, \quad \text{zatem} \quad \varphi = \frac{2\pi}{\lambda} d \sin \theta. \quad (2)$$

Fala wypadkowa w punkcie P ekranu pod jest sumą dwu fal cząstkowych

$$E = E_0 \sin \omega t + E_0 \sin(\omega t + \varphi) \quad (3)$$

o jednakowych amplitudach E_0 , przesuniętych w fazie o kąt φ . Obliczenie sumy sinusoid (3) jest prostym zagadnieniem trygonometrycznym, równoważnym dodawaniu dwu liczb zespolonych przesuniętych w fazie o kąt φ . W rezultacie fala wypadkowa $E = E_1 + E_2$ wynosi

$$E = [2E_0 \cos(\varphi / 2)] \sin(\omega t + \beta). \quad (4)$$

Natężenie promieniowania jest proporcjonalne do kwadratu wypadkowej amplitudy drgań równej $2E_0 \cos(\varphi / 2)$

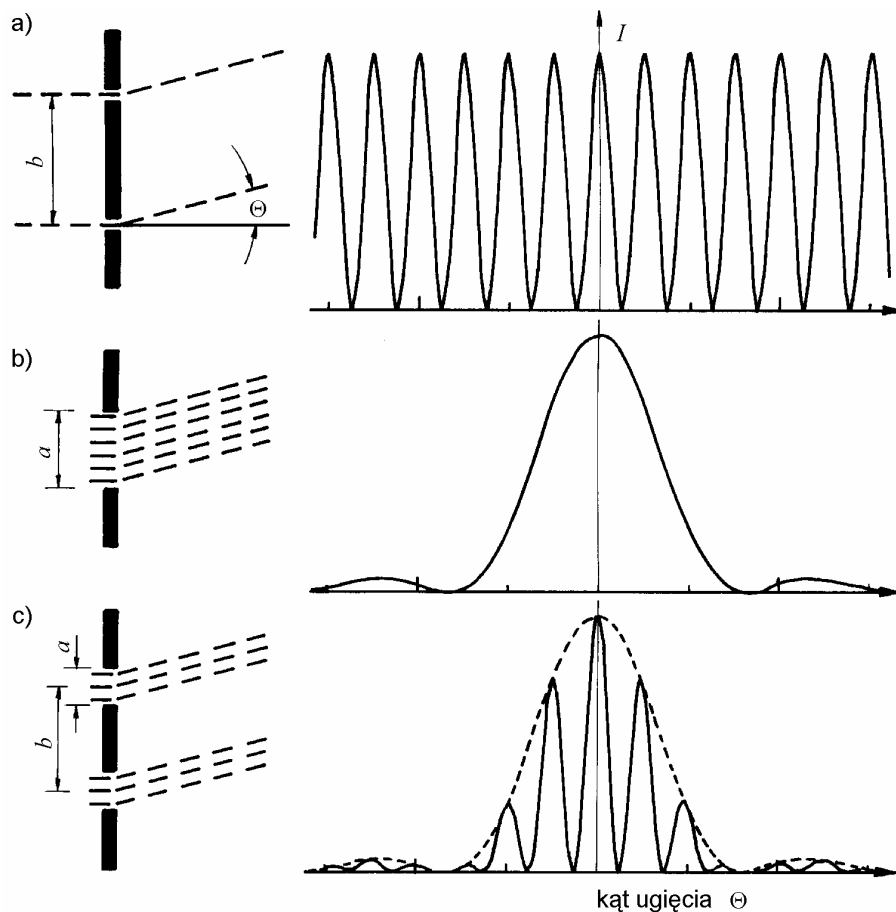
$$I \propto \cos^2\left(\frac{\varphi}{2}\right). \quad (5)$$

Ponieważ rozmiary obrazu interferencyjnego (kilkanaście mm) są małe w porównaniu do odległości szczelina–ekran l (kilkadziesiąt cm) przyjąć można, że $\sin \theta \cong x / L$. Wykorzystując to ostatnie przybliżenie i wzór (2), otrzymujemy końcową formułę na natężenie światła w funkcji odległości x w postaci

$$I(x) = I_0 \cos^2\left(\frac{\pi d x}{L \lambda}\right). \quad (6)$$

Natężenie światła na ekranie tworzy zatem równo oddalone prążki których maksima jasności odpowiadają maksimum funkcji $\cos^2$ (rys. 2a). Ponieważ maksima kwadratu cosinusa występują dla wartości kąta $m\pi$, gdzie m jest liczbą całkowitą, maksymalne natężenie światła I_0 obserwuje się na ekranie w położeniach x równych

$$x_{\max} = \frac{m \lambda L}{d}. \quad (7)$$

Rys. 2. Natężenie światła w obrazach dyfrakcyjnych dla: a) dwu bardzo wąskich szczelin; b) pojedynczej szczeliny; c) dwu szczelin o skończonej szerokości, dla stosunku $a/d = 0,3$. Rysunki z lewej strony określają geometrię szczelin

Dyfrakcja na pojedynczej szczelinie

Rozpatrujemy pojedynczą szczelinę o skończonej szerokości a . W celu obliczenia natężenia promieniowania obserwowanego pod kątem θ należy szczelinę podzielić na dużą liczbę odcinków i obliczyć sumę dużej liczby fal cząstkowych pochodzących od każdej „części” szczeliny. Problem jest więc matematycznie trudniejszy od przypadku dwu wąskich szczelin. Szczegóły obliczenia wyjaśnione są w podręcznikach (Halliday–Resnick–Walker, część 4).

Przy tym samym założeniu o małych rozmiarach kątowych obrazu dyfrakcyjnego, ($x \ll L$) rozkład natężenia światła $I(x)$ wyraża się wzorem

$$I(x) = I_0 \left(\frac{\sin \alpha}{\alpha} \right)^2, \text{ gdzie } \alpha = \frac{\pi a}{\lambda} \sin \theta \cong \frac{\pi a x}{\lambda L}. \quad (8)$$

Rysunek 2b przedstawia wykres natężenia światła. Jego charakterystyczną cechą jest występowanie silnego maksimum głównego, otoczonego prążkami o znacznie słabszych natężeniach, malejących ze wzrostem numeru prążka m .

Wszystkie przedstawione poniżej własności obrazu dyfrakcyjnego pojedynczej szczeliny wyprowadzić można przez badanie funkcji (8). Minima natężenia światła, odpowiadające miejscom zerowym funkcji (8), znajdziemy dla

$$x_{\min} = m \frac{\lambda L}{d}. \quad (9)$$

Natomiast w dobrym przybliżeniu maksima boczne, odpowiadające maksimum funkcji $(\sin\alpha)^2$, wypadają dla wartości współrzędnej x równych

$$x_{\max} \cong \left(m + \frac{1}{2}\right) \frac{\lambda L}{d}. \quad (10)$$

W obydwu wzorach liczba $m = \pm 1, 2, 3 \dots$ określa numer kolejnego minimum oraz numer kolejnego prążka bocznego.

Stosunki wartości natężenia światła w maksimach bocznych do natężenia maksimum głównego wynoszą

$$\frac{I(x_{\max})}{I_0} \cong \frac{1}{\pi^2 \left(m + \frac{1}{2}\right)^2}. \quad (11)$$

Dwie szczeliny o skończonej szerokości

W rzeczywistym doświadczeniu szerokość szczelin a stanowi znaczną część odległości między szczelinami d (rys. 2c). Rozkład natężenia

$$I(x) = I_0 \left(\frac{\sin \alpha}{\alpha}\right)^2 (\cos \beta)^2, \quad \text{gdzie } \beta \cong \frac{\pi d x}{\lambda L}, \quad \alpha \cong \frac{\pi a x}{\lambda L}. \quad (12)$$

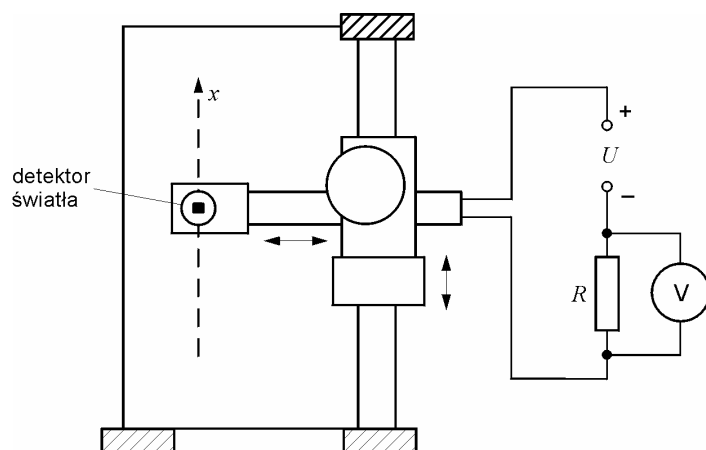
jest iloczynem dwu czynników omawianych uprzednio.

Czynnik $\cos^2\beta$ opisuje prążki interferencyjne obserwowane w położeniach takich samych (wzór (7)) jak w przypadku wąskich szczelin. Maksymalne natężenia światła w tych prążkach nie jest już stałe, lecz „zmodulowane” przez czynnik dyfrakcyjny $(\sin\alpha/\alpha)^2$ pojedynczej szczeliny. Powoduje to, że niewielką liczbę najjaśniejszych prążków obserwujemy tylko w obszarze środkowego maksimum dyfrakcyjnego, w rejonach bocznych maksimumów dyfrakcyjnych prążki są ledwo widoczne.

Obserwacja zjawiska z wykorzystaniem lasera

Źródłem światła monochromatycznego i spójnego jest laser półprzewodnikowy zasilany napięciem kilku V (wytwarzany przez zasilacz sieciowy). Laser wytwarza wiązkę światła spójnego i monochromatycznego.

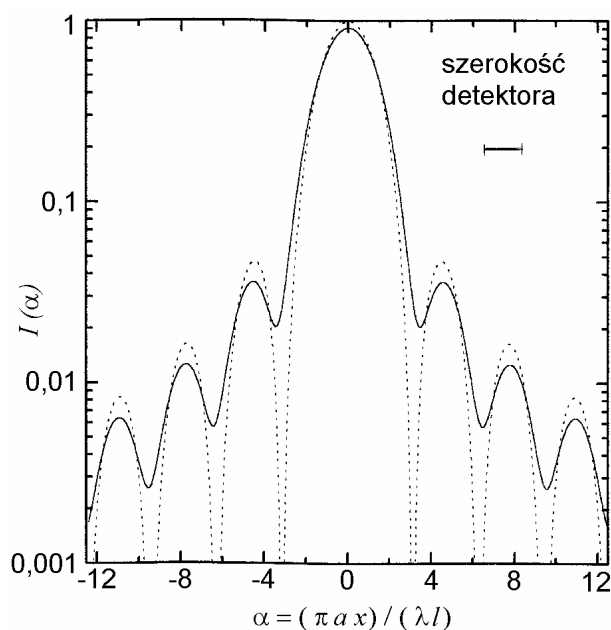
Rysunek 3 przedstawia schemat układu do pomiaru natężenia światła. Detektorem światła jest fotodioda. Jest to element półprzewodnikowy w objętości którego fotony padającego światła wytwarzają swobodne elektrony. Pod działaniem przyłożonego napięcia U elektrony te płyną do obwodu zewnętrznego jako prąd I proporcjonalny do natężenia padającego światła. Prąd ten z kolei wytwarza na oporniku R napięcie $U = IR$ mierzone woltomierzem cyfrowym.

Rys. 3. Układ pomiarowy do badania dyfrakcji i interferencji (widok w kierunku prostopadłym do wiązki laserowej)

Wyjaśnienia wymaga problem zdolności rozdzielczej naszego detektora. Fotodiodzie należy się przyjrzeć, by stwierdzić, że we wnętrzu obudowy mamy krzemowy element czynny w kształcie kwadracika o boku około 0,8 mm. Detektor uśrednia zatem funkcję $I(x)$ po tej długości, co prowadzi m.in. do obniżenia natężenia światła w maksimach i powstania niezerowego sygnału w minimach (gdzie natężenie światła powinno teoretycznie spaść do zera). Obliczony teoretycznie wpływ tego efektu na obserwowaną funkcję $I(x)$ dla pojedynczej szczeliny przedstawia rysunek 4.

Również inne odstępstwa eksperymentu od założeń teorii, jak np. nierówne szczeliny czy też niezupełna równoległość wiązki laserowej, przyczyniają się do rozmywania obrazów dyfrakcyjnych i słabszego natężenia w prążkach bocznych.

Rys. 4. Idealny obraz dyfrakcyjny dla pojedynczej szczeliny (wzór 8, linia przerywana) i efekt wpływu skończonej szerokości detektora (linia ciągła). W przeciwieństwie do rysunku 2b ten wykres wykonano we współrzędnych półlogarytmicznych